

TE FE'E

E AHA TE TARA O TE FE'E ?

'Oia mau, e parau rahi tō te fe'e, 'ua tae roa tōna parau o nā poro e maha o te ao mā'ohi. E rave rau mau fa'ati'ara'a i ni'a i te fe'e. Nō tātou i teie mahana, e mea faufa'a roa 'ia tāpe'a i teie faufa'a. E aha atura 'ia tōna parau i roto i te orara'a o te mā'ohi ? E aha tōna tara ?

TE FE'E I ROTO I TE MAU IHI

IHI REO

TA'O TUPUNA : FEKE [PN] : OCTOPUS (POLLEX)

Reo tahiti : fe'e (*Lemaître, Y., 1973*)

Reo pa'umotu : feke/tue (*Stimsons, J.F., 1974*)

Reo ma'areva : 'eke (*Rench. K.H., 1991*)

Reo enana : fe'e, feke, heke (*Le Cleach', 1997*)

IHI NŪNA'A

TE PŪ O TE AO MĀ'OHI

'O Havai'i nui te pū o taua fe'e ra, 'o Ra'iātea 'ia i teie mahana. E va'u 'āvei tō teie fe'e. E toro tōna mau 'āvei i ni'a i te mau fenua mā'ohi. Tōna 'āvei mātāmua, 'ua toro i te mau fenua Vaihī mā, i 'apato'erau 'ia. Te piti o te 'āvei, i te pae Hāmoa mā, te toru i te pae Tona mā, te maha i Aotearoa, te pae i te mau pae fenua Tupua'i mā, te ono, 'ua tere atu i Rapa Nui, te hitu 'ua toro i te pae Tuamotu mā 'e Ma'areva mā, 'āre'a te va'u o te 'āvei, 'ua toro ti'a atu i te pae i Nu'uhiva mā.

Pouira, Teaura dīt Tearapo. (2000). Parau nō te mau terera'a nā te moana, Centre polynésien des sciences humaines, Te Anavaharau, 'apī 8.

TE FE'E, E TUPUTUPUĀ NUI

'O Tumu-Ra'i-Fenua te fe'e nui e tape'a ra i te ra'i 'e te fenua maoti tōna mau aveave. Nō te riri o te mau nu'u atua i te tū'ati-'ore-ra'a o te fa'anahora'a o te ra'i, 'ua hi'opo'a rātou i te fe'e 'e 'ua fa'aoti rātou e ha'apohe iāna. 'Ua tāmata nāmua roa 'o Tū, 'ei atua nō roto mai iā Ta'aroa e ha'apohe iāna, 'aita rā i manuia. I muri mai, nā Rua-tupua-nui, 'ei atua nō te pō i ha'apohe roa iā Tumu-Ra'i-Fenua

Henry, T. (2004). Tahiti aux temps anciens, hurira'a parau 'ei reo tahiti, 'apī 417-418.

TĀPA'O NŌ TE HAU - E TĀURA TE FE'E

Maoti teie fe'e tei pi'ihia « Tau mata fe'e fa'atupu hau » 'aore rā 'o « Tumu-Ra'i-Fenua », e hau noa te orara'a i Mo'orea. I te taera'a mai ihoā te mau ta'ata honu, 'ua mo'e te hau. 'Oto atura 'e māuiui atura te fe'e. Haere atu ra 'oia i te 'ō'ō'ā e mani'i i tōna au 'ei ārai, 'ia 'ore te ta'ata 'ia ō fa'ahou mai i roto. Pi'i ato'a atura 'oia i te mau nohu, 'ia pārahī 'e 'ia ti'a māite i te 'ō'ō'ā nō reira mai te i'oa o 'Opunohu. Riro atu ra te 'ōmi'i o taua fe'e ra 'ei 'ōfa'i, 'ārea rā tōna nau aveave e va'u , 'ei 'āvei mou'a e va'u 'ia nō Mo'ore'a. Hau rā, 'ua fa'aara nāmua 'oia iā Ta'aroa, e ho'i mai 'oia nō te fa'ahoi i te hau 'e te 'ōtahira'a.

Association Te Ati Matahiapo Nui No Aimeho Nei. (2006), Moorea d'autrefois, Moorea i te mātāmua, Editions le Motu, 'apī 97.

IHI ORA

TE MĀ'A

E mea au roa nā te fe'e e 'amu i te mau pōrehō 'e te mau tupa na'ina'i. E horo 'oia i te tapera'a mahana nō te haru i tāna mā'a mā te tau i ni'a iho i tāna mā'a maoti i tōna mau aveave.

TE HURU

E mata maita'i roa tō te fe'e. 'Ia tāpapa ana'e 'oia i tāna 'ina'i, e tau'i tōna 'ū, e riro i te 'ū māre'are'a, i te taime 'a roa'a ai, e riro taua 'ū, 'ei 'ū uriuri.

Encyclopédie de la Polynésie 3. Le monde marin, Les éditions de l'Alizé 1990, 'apī 47.

VERSION FRANÇAISE
SCANNER LE QR-CODE

TE FE'E I ROTO I TE ORARA'A O TE MĀ'OHI

FA'ATI'ARA'A PARAU

« E tautaira'a tahito roa teie. 'Oia ho'i e rave te ta'ata rava'ai i te tahi vaira'a tiare fa'arue, tu'u atu ai i roto i te miti ma te vai iho maoro iāna. 'Ia ho'i ana'e mai te ta'ata tautai, e hi'o 'oia i taua vaira'a, e mea pāpu, e fe'e iho ā tō roto nō te mea 'ua riro 'ei vaira'a nō te fe'e, 'ei 'apu nō te tāpunira'a iāna 'aore rā 'ei nohora'a nāna. »

Teahoro Roustan, Tahiti, 2024

« I tō'u haerera'a e pūpuhi, 'ua tāpiri au i pīha'i iho i te hō'ē to'a nō te mea 'ua 'ite au i te tahi mea i te ha'utira'a. I tō'u hi'ora'a atu, e fe'e. 'Ua he'e 'oi'oi atu 'ōna i ni'a i te to'a mā te tau'i 'e te rave mai i te 'ū o taua to'a ra, nō te tāpuni iāna. 'Ua mana'o te fe'e 'aita vau i 'ite iāna. Terā mau te hape. Pūpuhi atu ra vau i te fe'e i rōpū i tōna nau mata. 'Aita te fe'e i ha'uti fa'ahou. »

Tetuaarii Marama, Tahiti, 2024.

PEHEPEHE

Fe'e !

Toro te rara,

Te rara 'ō'omi,

'Ō'omi i te pōrehō,

E mā'a nā 'oe.

Fe'e !

'A tahi rara

'A piti rara

'A toru rara...

Mau ai te pōrehō.

Fe'e !

'A ara

I te here pōrehō,

'A herehia 'oe.

Patrick Araia Amaru, Poèmes - Pehepehe pour notre école, pour notre école, nō tā tātou ha'api'ira'a, 2004, 'apī 29.

HĪMENE

Pōrehō

Nō roto 'oe i te miti

Mā'a 'oe nā te fe'e

'Amuhia 'oe e te fe'e

'Ānapa

'Ānapa mai

Tō 'oe 'apu iti ē

Auguste Tagaroa, Pōrehō, 2012.

PŪ'OHURA'A

E parau rahi tō te fe'e i roto i te orara'a o te mā'ohi, 'ua riro 'oia 'ei tāura, 'ei taipe, 'ei pū natinatira'a o te mau motu nō Patitifa tā'āto'a. Parau mau, e hi'ora'a 'ē ihoā tō terā motu 'e terā motu. E tuputupuā 'e e tīa'i ato'a 'oia. Te 'ohipa ra e ti'a iā tāpe'a mai, 'oia maoti tōna tara, e mea piripiri roa tōna mau aveave, e mea pa'ari mau ā tōna mau niho 'e e mea pūai roa 'oia nō te 'ohipa tāpuni, e rave rau mau 'ū 'o tāna e fa'a'ohipa nō te 'ai i tāna mā'a 'aore rā nō 'ape i tōna 'enemi.

Heimanu MANUTAHĪ, Tehere ROUSTAN, Melissa JORDAN, Karen TSENG.

Piahi matahiti 3 'Āma'a Reo Mā'ohi